

AES GRAVE IZ JESENICA*

MAJA BONAČIĆ MANDINIĆ
Arheološki muzej Split
Zrinsko - Frankopanska 25
HR 21000 Split
maja.bonacic-mandinic@armus.hr

UDK: 904:737](497.5 Jesenice)"652"
737.1 "-05/-04"
069(497.5 Split).51
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper
Primljeno / Received: 2008-03-12

U zbirci Arheološkog muzeja u Splitu čuva se primjerak *aes grave* tipa Apolon/Apolon (RRC 18/1). Pripada emisiji kovnice u Rimu iz 275. do 270. godine prije Krista. Nađen je oko 1901. godine u Jesenicama. Bilo kakve pojedinosti o kontekstu nalaza nisu poznate. Jesenice su selo na oko 200 do 250 m nadmorske visine, na padini Peruna - južna kosa planine Mosor. Uz ostale helenističke nalaze sa šireg područja Jesenica, na potezu uz obalu između Splita i Omiša, ovaj nalaz bi mogao svjedočiti o vezi Ilira s Grcima iz Ise i Farosa, preko obližnjeg Epetija, odnosno s prvim rimskim trgovcima koji su najvjerojatnije putem grčkih kolonija došli u kontakt s Ilirima. Pored *aes grave* iz Jesenica u zbirci Arheološkog muzeja u Splitu nalaze se još tri semisa, frakcije vrijednosti polovine *aes grave*. Dva su tipa bik/kotač (RRC 24/4), emisija iz 265.-242. pr. Kr., a jedan tipa Saturn/pramac broda (RRC 35/2), emisija iz 225.-217. pr. Kr. Ovako rani rimski novac na ilirskom području nije služio kao novac, već je najvjerojatnije smatran vrijednim predmetom od bronce, osebujnog izgleda, pa je kao takav i pohranjen, a nije korišten za izradu drugih brončanih predmeta.

KLJUČNE RIJEČI: *aes grave*, Jesenice, ranorepublikanski novac

Jesenice u širem smislu obuhvaćaju područje između Splita i Omiša, obalni potez sa zaleđem od Bajnica do Malog Rata. U užem smislu to je selo na oko 200 do 250 m nadmorske visine, na padini Peruna, južne kose planine Mosor, danas gotovo napušteno. Tragove života u tom kraju pratimo od pretpovijesti. Po hrptu Peruna nalazi se nekoliko gradina i tumula, koji svjedoče o nastanjenosti od kasnobrončanog odnosno početka željeznog doba.¹ Pokretni arheološki materijal 4. i 3. stoljeća s tog područja govori o naseljenosti u vremenu helenizma, i dotiču ilirskog stanovništva s grčkim gradovima na obližnjim otocima i obali. U Arheološkom muzeju u Splitu čuvaju se predmeti nađeni u dva navrata na brežuljku Mutograsu, zapadno od Jesenica. Godine 1906./7. pronađen je slučajno, za vrijeme poljodjelskih radova grob i zid u blizini, a između njih dosta ulomaka grčke keramike i poneka cijela posuda.² U lekitima i drugim posudama s crnim premazom Bulić uočava sličnost s keramikom kakva je nalažena na Visu.³ Iako ne precizira dataciju, možemo zaključiti da se radi o helenističkoj keramici 3. st. pr. Kr. Uz keramiku je nađen loše sačuvan rimski republikanski denar s glavom Rome na aversu i Dioskurima na reversu; on se može datirati nakon 211. pr. Kr. Na tom su lokalitetu 1913. godine, isto tako slučajno, nađeni grobovi s bogatim grobnim priložima. Ističu se ogrlica od jantarnih i višebojnih staklenih perli, razni brončani ukrasi, spiralno-naočalasti privjesci, ulomci brončanih predmeta i željezna

* Zahvaljujem kolegama Zoranu Alajbegu, koji je izradio fotografije, i Zoranu Podrugu, koji je priredio kartu Jesenica.

¹ D. KLIŠKIĆ, 2006, 410.

² F. BULIĆ, 1907, 142-143.

³ F. BULIĆ, 1907, 143.

Karta 1. Karta šireg područja Jesenica.

koplja.⁴ Novac Ise i Farosa, Ptolomeja III. Euergeta (246.-221. god.), republikanski novac Lucija Rubrija Dosena iz 87. pr. Kr. nađeni su u Baučićima, napuštenu zaseoku sjeveroistočno iznad Omiša.⁵ Dakle, uz domaći ilirski repertoar, javljaju se i uvozni, grčki predmeti, Ilirima zanimljivi, korisni i važni. Veza ilirskog stanovništva s grčkim svijetom u Jesenicama išla je svakako preko Epetija (Stobreč), kolonije isejskih Grka koju su u 3. st. pr. Kr. osnovali na obali, u blizini ispod ilirskih gradinskih naselja. Vjerojatno je taj kontakt postojao i prije samog osnivanja Epetija i opravdavao potrebu osnivanja naselja odnosno emporija na istočnom rubu splitskog agera. Na tom području, kako piše Plinije Stariji, nalazile su se utvrde, gradinska naselja – kasteli *Pituntium*, *Nareste* i *Oneum*.⁶ Dva sretna nalaza terminacijskih cipusa svjedoče o postojanju

⁴ F. BULIĆ, 1923, 85.

⁵ A. NOVAKOVIĆ, 2006, 31.

⁶ PLINIJE, III, 22; *Liburniae finis et initium Delmatarum Scardona in amne eo XII passuum a mari. dein Tariotarum antiqua regio et castellum Tariona, promunturium Diomedis vel, ut alii, paeninsula Hyllis circuitu C, Tragurium civium Romanorum, marmore notum, Siculi, in quem locum Divus Claudius veteranos misit, Salona colonia ab Iader CXII.*

petunt in eam iura viribus discriptis in decurias CCCXLII Delmatae, XXV Deuri, CCXXXVIII Ditiones, CCLXVIII Maezei, LII Sardeates. in hoc tractu sunt Burnum, Andetrinum, Tribulum, nobilitata proeliis castella. petunt et ex insulis Issaei, Solentini, Separi, Epetini. ab his castella Petuntium, Nareste, Oneum. Narona colonia tertii conventus a Salona LXXXV p., adposita cognomine sui fluvio a mari XX p. M. Varro LXXXVIII civitates eo ventitasse auctor est.

Sl. 1. *Aes grave* iz Jesenica (inv. AMS 5224), avers (lijevo) i revers (desno) (foto Zoran Alajbeg).

Fig. 1. *Aes grave* from Jesenice (inv. AMS 5224), obverse (left) and reverse (right) (photo by Zoran Alajbeg).

malih ilirskih odnosno delmatskih etničkih zajednica na točno razgraničenu teritoriju na samom početku 1. stoljeća. Jedan je nađen 1889. na brežuljku Greben iznad groblja sv. Stjepana, a određuje granicu između Onastina, stanovnika Oneuma (Omiša) i Narestina, stanovnika Naresta (Jesenica), koja je postavljena po odredbi upravitelja Lucija Trebija Sekunda u doba cara Gaja – Kaligule dakle u razdoblju 37. - 41. godine.⁷ Drugi terminacijski natpis nađen je osamdesetih godina 19. stoljeća u selu Dubrava, Poljica, na groblju, upotrijebljen kao nadgrobni kamen. On je određivao granicu između Pituntiuma (Podstrane) i Naresta, a bio je postavljen za vrijeme cara Klaudija, 41. - 54. godine.⁸

U starom fondu Numizmatičke zbirke Arheološkog muzeja u Splitu čuva se vrijedan nalaz iz Jesenica, *aes grave*, s prikazom Apolona na aversu i na reversu (Haeblerlin 72; RRC 18/1). Primjerak je jedinstven u zbirci. Uz njega je sačuvana zabilješka don Luke Jelića o podrijetlu novca. Kako on do tada nije vidio slična primjerka, raspitao se kod izvjesnog Krekića u Zadru o tom novcu.⁹ Na nepotpuno sačuvanoj kuverti, na kojoj je Jelić zapisao Krekićevo mišljenje da se radi o dupondiju s prikazom Merkura, vidi se poštanski pečat iz Zadra, Borgo Erizzo - Arbanasi, 1901. godine. Ova nam godina može biti pokazatelj da je novac pronađen u to doba. Uz oznaku Jesenice zabilježeno je da je uz *aes grave*, tada Jeliću neidentificiran predmet, nađena i pločica nalik novcu. Danas ne možemo utvrditi o kojoj se pločici radi. Opis bi mogao odgovarati opisu *aes rude* ili *aes signatum*, no kako ga nema u muzejskoj zbirci, za sada ne znamo o čemu se tu radi. Bilo koje druge pojedinosti vezane uz ovaj nalaz nisu nam poznate.¹⁰

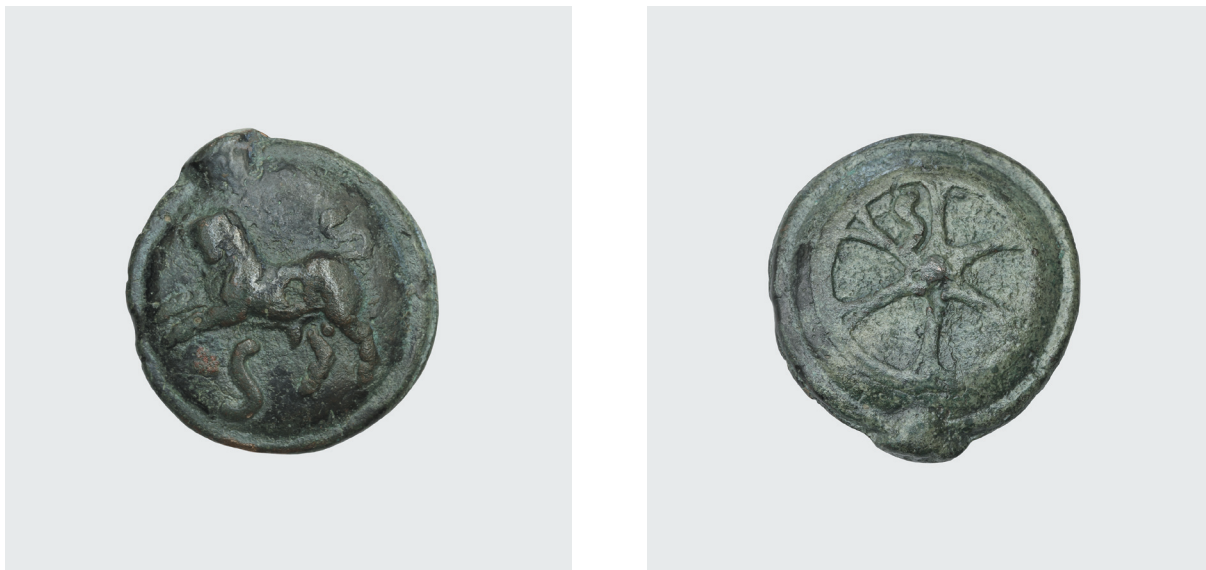
⁷ F. BULIĆ, 1889, 145.

⁸ F. BULIĆ, 1890, 14.

⁹ Antonio Krekich javlja se priložima iz srednjovjekovne povijesti Splita i Zadra u *Atti e memorie della Società dalmata di storia patria* 1-4, 1926-34. Možda se radi o

osobi s kojom je Jelić kontaktirao. Podatak zahvaljujem kolegi A. Duplančiću.

¹⁰ Uz kolegu A. Duplančića pregledan je arhiv don Luke Jelića; nije nađen niti jedan podatak koji bi se mogao povezati s nalazom *aes grave* u Jesenicama.

Sl. 2. Semis tipa bik/kolo (inv. AMS 3255), avers (lijevo) i revers (desno) (foto Zoran Alajbeg).

Fig. 2. Semis of the bull/wheel type (inv. AMS 3255), obverse (left) and reverse (right) (photo by Zoran Alajbeg).

Aes grave nosi inventarni broj AMS 5224. Na aversu je prikazana glava Apolona nadesno, dok je na reversu okrenuta nalijevo. Iznad je vrlo teško uočljiva oznaka vrijednosti I. Težak je 327,14 g, promjera 67,5x71 mm.

Aes grave, doslovno teška bronca, je teški od bronce lijevani novac. Naš primjerak pripada emisiji Rima iz 275.-270. pr. Kr. Teži jednu rimsku libru.¹¹ Frakcije *aes grave* tipa Apolon/Apolon imaju također jednaki prikaz na aversu i reversu, a to su: *semis* s prikazom Pegaza koji leti, *triens* s prikazom glave konja, *quadrans* s prikazom vepa u trku, *sextans* s prikazom Dioskura i *uncia* s prikazom zrna ječma.¹² Osim prikaza Apolona, drugi tipovi *aes* javljaju se u kombinaciji prikaza na aversu i reversu: Jan/Merkur, Jan/Apolon, Roma/Roma, Roma/kotač.¹³ Ovaj oblik teškog novca datira s početka 3. st. pr. Kr.¹⁴ Predstavlja prijelaz od prvog italiskog novca, bolje reći sredstva za razmjenu, *aes rude* – brončanih pločica, i *aes signatum*, pločica sa žigom s jedne strane, u oblik prikladniji za rukovanje i prenošenje. A. Burnett kaže da su Rimljani dobili ideju o kovanju novca iz Južne Italije, a *aes grave* je nastao kao spoj grčkog okruglog novca i srednjotalske teške bronce, lijevane u šipke ili komade - *aes rude*.¹⁵ *Aes grave* bio je u upotrebi na području Italije. Pojedinačni nalazi evidentirani su na mnogim lokacijama u Italiji.¹⁶ Nama su zanimljivi nalazi na području jadranske obale: Rimini Corinaldo blizu Ancone, Ancona, i Marisca u pokrajini Abruzzo.¹⁷ Nadalje, tip Apolon/Apolon zabilježen je u ostavama La Bruna, blizu Spoleta,¹⁸ Pietrabondante¹⁹ i Termoli²⁰ u pokrajini Molise, Monte Mario pokraj Rima,²¹ Pozaglia u Laciju,²² Cava de Tirreni pokraj Salerno²³ te na sjeveru, u Trentu.²⁴

¹¹ P. KOS, 1998, s. v. Libra; rimska libra teži teorijski 327,45 g.

¹² RRC 18/2-6.

¹³ P. KOS, 1998, s.v. *Aes grave*.

¹⁴ A. M. BURNETT, 1989, 62-64 raspravlja o razdoblju od 280. do 275. pr. Kr.

¹⁵ A. M. BURNETT, 1989, 41.

¹⁶ R. THOMSEN, 1957, 111-115.

Sl. 3. Semis tipa bik/kolo (inv. AMS 3257), avers (lijevo) i revers (desno) (foto Zoran Alajbeg).

Fig. 3. Semis of the bull/wheel type (inv. AMS 3257), obverse (left) and reverse (right) (photo by Zoran Alajbeg).

Na području Ilirika nađeno je vrlo malo primjeraka *aes grave*. Do sada poznati primjerci, frakcije asa, iz ostave su u Mazinu.²⁵ Dva primjerka *aes grave*, tipa Apolon/Apolon, bez poznatog nalazišta čuvaju se u zbirci Arheološkog muzeja u Zagrebu. Jedan je bio kupljen 1914. od Karla Nubera (A 1317; 285,34 g; 62x69 mm), a drugi je kupljen 1907. na dražbi Curtius u Frankfurtu (A 5537; 356,92 g; 68x70 mm).²⁶ Primjerak iz splitskog muzeja je važan jer mu je poznato nalazište. Ta činjenica ipak ne odražava, odnosno ne znači cirkulaciju vrlo ranog republikanskog novca s ove strane Jadrana. S njom ne možemo računati prije posljednje četvrtine 2. st. pr. Kr.²⁷ U zbirci Arheološkog muzeja u Splitu sačuvana su još tri semisa iz emisije *aes grave*. Nalazište im nije poznato. Dva, inv. AMS 3255 (145,58 g) i AMS 3257 (119,82 g) imaju na aversu bika nalijevo i oznaku vrijednosti S, a na reversu kolo sa šest žbica (RRC 24/4). Oni pripadaju emisiji *aes grave* Roma/Roma iz 265.-242. pr. Kr. Treći, inv. AMS 3256 (125,90 g), na aversu ima glavu Saturna i oznaku vrijednosti S, a na reversu pramac broda i S (RRC 35/2). Oni su frakcija emisija liberalne emisije Jan/pramac broda iz 225.-217. godine.²⁸ Pored ovih primjeraka u splitskoj zbirci ima i primjeraka rimskog ranog srebrnog novca, dvije didrahme iz 265.-242. i 225.-212.²⁹ U zbirci dominikanskog samostana u Bolu nalazi se primjerak brončanog romano-kampanskog novca iz 241.-235. g. Novac apulskog grada Teate s konca 3. st. pr. Kr. nađen je na Palagruži.³⁰ S

¹⁷ R. THOMSEN, 1957, 111-115.

¹⁸ R. THOMSEN, 1957, 109. RRCH 16.

¹⁹ RRCH 31.

²⁰ RRCH 70.

²¹ R. THOMSEN, 1957, 110. RRCH 40.

²² R. THOMSEN, 1957, 110. RRCH 43.

²³ RRCH 52.

²⁴ R. THOMSEN, 1957, 109. RRCH 57.

²⁵ J. BRUNŠMID, 1896/7, 59; M. BONAČIĆ MANDINIĆ, 2006 (b), 198. Paralela ovom nalazu bi bio i nalaz iz Baške kad ne bi bio falsifikat. I. MIRNIK, 1989, 89-93. U AMS

se čuvaju tri primjerka *aes grave* iz Baške s opaskom *Aes falsum*; struktura im se vidno razlikuje od primjerka iz Jesenica.

²⁶ Na ovim podatcima, kao i na pomoći pri radu na ovom članku najsrdačnije zahvaljujem dr. Ivanu A. Mirniku iz Arheološkog muzeja u Zagrebu.

²⁷ M. BONAČIĆ MANDINIĆ, 2002, 565.

²⁸ M. BONAČIĆ MANDINIĆ – P. VISONÀ, 1998, 345.

²⁹ M. BONAČIĆ MANDINIĆ, 2006 (a), 14.

³⁰ M. BONAČIĆ MANDINIĆ, 2006 (b), 203.

Sl. 4. Semis tipa Saturn/pramac broda (inv. AMS 3256), avers (lijevo) i revers (desno) (foto Zoran Alajbeg).

Fig. 4. Semis of the Saturn/prow type (inv. AMS 3256), obverse (left) and reverse (right) (photo by Zoran Alajbeg).

Bribira potječe jedan osobito vrijedan nalaz poluuncijalnog semisa iz 214.-212. pr. Kr., kovnica Lucerija (RRC 43/2a).³¹ Sve su to skromni pokazatelji početka trgovine italskih gradova sa srednjim dijelom istočnojadranske obale, ma koliko ona bila rizična i plovidba trgovačkih brodova Jadranom opasna zbog ilirskog gusarenja.³²

Aes grave iz Jesenica nije služio Ilirima kao novac. Najvjerojatnije je smatran vrijednim predmetom od bronce, osebujna izgleda, pa je kao takav i pohranjen, a nije korišten za izradu drugih brončanih predmeta. Grčki majstori iz gradova u Južnoj Italiji, proizvodili su za potrebe rimskih vojnika tijekom ratovanja protiv Pira (280. - 275.) tzv. romano-kampanški novac. Iste majstore počeli su koristiti i službeni monetarni magistrati u Rimu. Tako je emisija *aes grave* iz serije Apolon/Apolon oblikovana u tipično grčkom stilu.³³ Lik Apolona, grčkog boga, jedinog čije su ime i osobine zadržali Rimljani, na ovom aesu odražava sve karakteristike klasične umjetnosti. Izrada je vješta, lice boga skladno, bezvremenski idealizirano. Iz današnje perspektive može nas asocirati na renesansne medalje. Stoga ovaj rad posvećujem akademiku Nenadu Cambiju, koji je dio svog znanstvenog interesa usmjerio na klasični portret.

LITERATURA

BONAČIĆ MANDINIĆ, M., 2002. - Maja Bonačić Mandinić, Novac, *Longae Saloniae*, Arheološki muzej Split, Split, 561-596.

BONAČIĆ MANDINIĆ, M., 2006a. - Maja Bonačić Mandinić, *Rimski republikanski novac u stalnom postavu Arheološkog muzeja u Splitu*, Arheološki muzej Split.

³¹ M. SUIĆ, 1968, 28, T. I, sl. 2; I. MIRNIK, 2007, 159.

³² M. ŠAŠEL KOS, 2002, 138.

³³ R. THOMSEN, 1961, 261.

- BONAČIĆ MANDINIĆ, M., 2006b. - Maja Bonačić Mandinić, *Aes rude* i ostava sjevernoafričkog novca iz Arheološkog muzeja u Splitu, *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku*, 99, Split, 195-205.
- BONAČIĆ MANDINIĆ, M. – VISONÀ, P., 1998. - Maja Bonačić Mandinić – Paolo Visonà, Zbirka novca dominikanskog samostana u Bolu na Braču: dodaci i ispravci, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 87-89, Split, 335-346.
- BRUNŠMID, J., 1896/7. - Josip Brunšmid, Nekoliko našašća novaca na skupu u Hrvatskoj i Slavoniji, V. Našašće italjskih i afričkih novaca u Mazinu, *Vjesnik Hrvatskoga arheološkog društva*, n. s., II, 42-81.
- BULIĆ, F., 1889. - Frane Bulić, Iscrizione inedite, Onaeum (Krug di Jesenice di Poljica), *Bullettino di archeologia e storia dalmata*, 12, Split, 145-151.
- BULIĆ, F., 1890. - Frane Bulić, Iscrizione inedite, Dubrava di Poljica, *Bullettino di archeologia e storia dalmata*, 13, Split, 145-150.
- BULIĆ, F., 1907. - Frane Bulić, Ritrovamenti antichi fra Podstrana (Pituntum) e Jesenice di Poljica (Nareste), *Bullettino di archeologia e storia dalmata*, 30, Split, 142-145.
- BULIĆ, F., 1923. - Frane Bulić, Trovamenti antichi fra Podstrana (Pituntum) e Jesenice di Poljica (Nareste), *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 46, Split, 84-85.
- BURNETT, A. M., 1989. - Andrew m. Burnett, The Beginnings of Roman Coinage, *Annali dell'Istituto Italiano di Numismatica*, 36, Roma, 33-64.
- KLIŠKIĆ, D., 2006. - Damir Kliškić, Lokalitet. Turska peć, *Hrvatski arheološki godišnjak*, 2/2005, Zagreb, 409-412.
- MIRNIK, I., 1989. - Ivan Mirnik, "Ostava" iz Baške, Arheološka istraživanja na otocima Krku, Rabu i Pagu i u Hrvatskom primorje, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, sv. 13, Zagreb, 89-97.
- MIRNIK, I., 2007. - Ivan Mirnik, Coins from Bribir (Varvaria), *Slovenská numizmatika*, XVIII, Nitra, 157-180.
- NOVAKOVIĆ, A., 2006. - Ante Novaković, Svjedočanstva najstarije prošlosti, *Omiš i Poljica*, Naklada Ljevak, Zagreb, 29-45.
- SUIĆ, M., 1968. - Mate Suić, Bribir (Varvaria) u antici. Kolokvij o Bribiru. Pregled rezultata arheoloških istraživanja od 1959. do 1965. godine = *Starohrvatska prosvjeta*, 3. ser., 10, 21-38.
- ŠAŠEL KOS, M., 2002. - Marjeta Šašel Kos, From Agron to Genthius: Large Scale Piracy in the Adriatic, *I Greci in Adriatico I, Hesperia*, 15, Roma 2002, 137-155.
- THOMSEN, R., 1957. - Rudi Thomsen, *Early Roman Coinage*, Volume I, Nationalmuseets skrifter: arkaeologisk-historisk raekke, V, Kobenhavn.
- THOMSEN, R., 1961. - Rudi Thomsen, *Early Roman Coinage*, Volume III, Nationalmuseets skrifter: arkaeologisk-historisk raekke, X, Kobenhavn.

POPIS KRATICA:

- Haeberlin = E. J. Haeberlin, *Aes grave, Das Schwergeld Roms und Mittelitaliens*, Frankfurt, 1910.
- RRC = M. H. Crawford, *Roman Republican Coinage*, Cambridge, 1974.
- RRCH = M. H. Crawford, *Roman Republican Coin Hoards*, London, 1969.

AN *AES GRAVE* FROM JESENICE

SUMMARY

An *aes grave* (Inventory no. AMS 5224; weighing 327.14 g) of the Apollo/Apollo type (RRC 18/1) is kept in the collections of the Archaeological Museum in Split. It belongs to the issue of Rome, dated between 275 - 270 BC. It was found around 1901, at Jesenice. The context in which it was found provides no information about the find. Jesenice is a village at an altitude of about 200 to 250 m, on the slope of Perun – on the southern side of Mosor Mountain. Apart from other Hellenistic finds in the Jesenice area, along the coastline between Split and Omiš, this find could offer evidence for links of the Illyrians and Greeks from Issa and Pharos, via the nearby *Epetion* (Stobreč), i.e. with the first Roman traders who must have been in contact with the Illyrians through of Greek colonies. Along with the *aes grave* from Jesenice, the collections of the Archaeological Museum in Split house another three *semisses*. There are two (Inventory no. AMS 3255, weighing 145.58 g, and no. AMS 3257, weighing 119.82 g) of the bull/wheel type (RRC 24/4), issued from 265-242 BC, and one (Inventory no. AMS 3256, weighing 125.90 g) of the Saturn/prow type (RRC 35/2), issue date 225-217 BC. Such early Roman coins did not serve as money in the Illyrian area. The *aes grave* from Jesenice was, most probably, considered simply to be an object made of bronze, precious and outstanding, and was therefore stored as such, and not used for the manufacture of other bronze objects.

KEY WORDS: *Aes grave*, Jesenice